

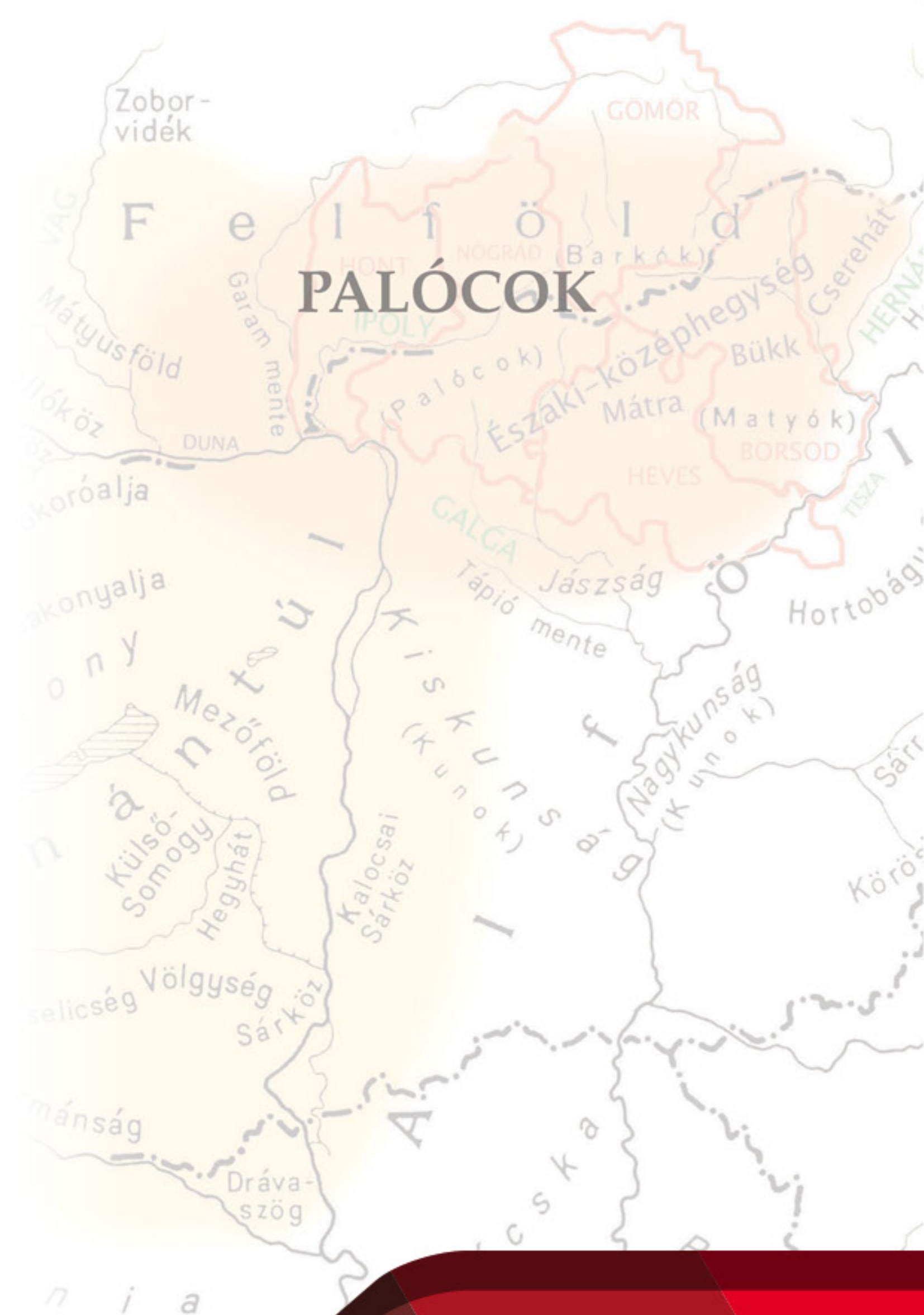
Demarcsek Zsuzsa
Kácsor-Ignác Gabriella
Kovács Zsuzsanna

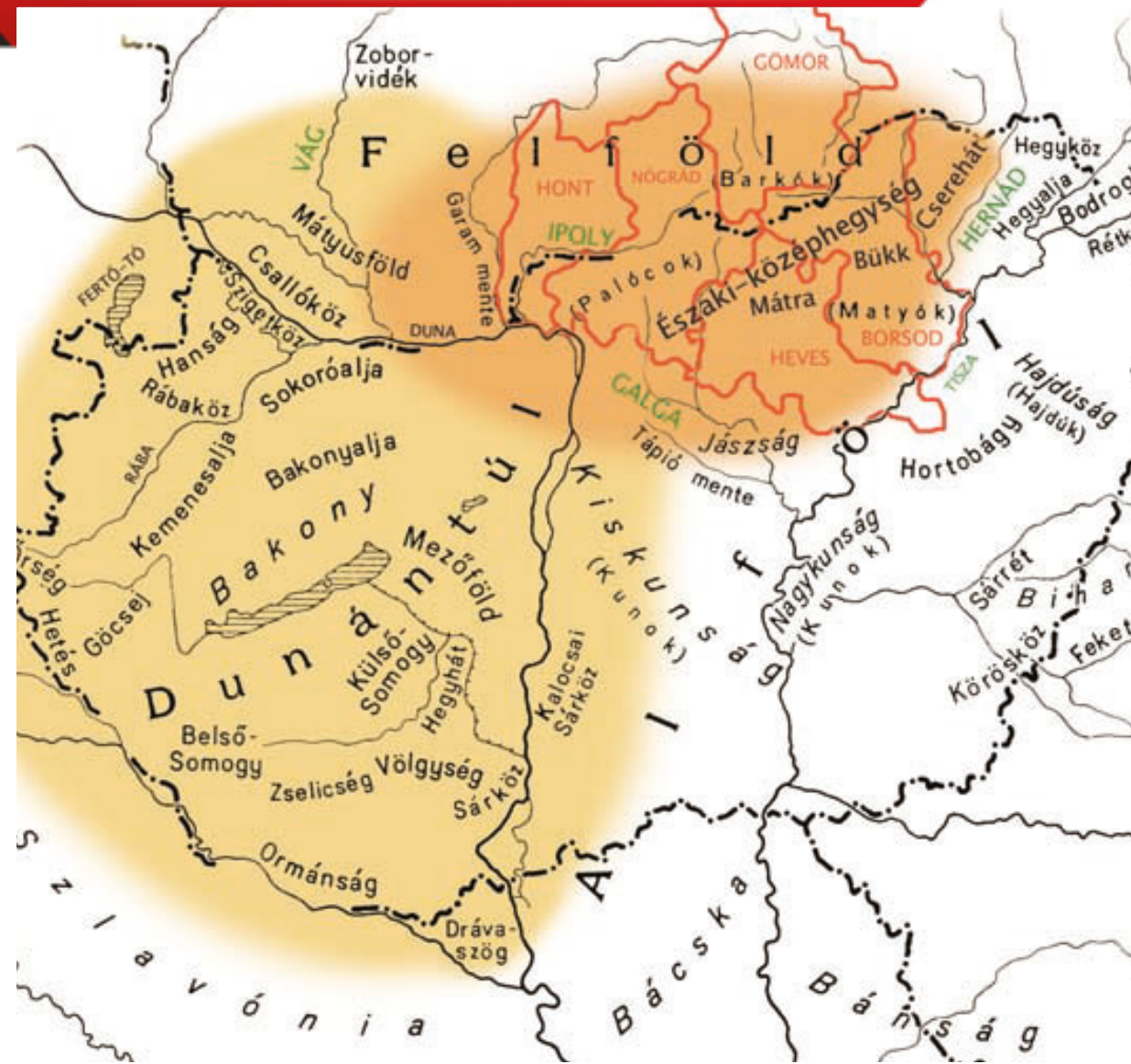

Néptánc- Oskola

Művészeti Iskolák alapfok 1-6. évfolyama számára

4. fejezet
PALÓCOK

A térkép segítségével gyűjtsétek ki a nyugati palóc tetteleléseket!

A palócok a Felföldön, a Vág folyótól a Hernádig húzódó magyarlakta vidéken, a régi Hont, Nógrád, Heves, Borsod és Gömör vármegyék területein élnek. Az úgynevezett Palócföld mintegy másfélszáz települést foglal magába, 1920 óta két állam területéhez, nagyobb része Magyarországhoz, kisebb része Szlovákiához tartozik.

Nézzétek meg a térképet! Nevezzétek meg, milyen hegyek-dombok vidékén élnek palócok!

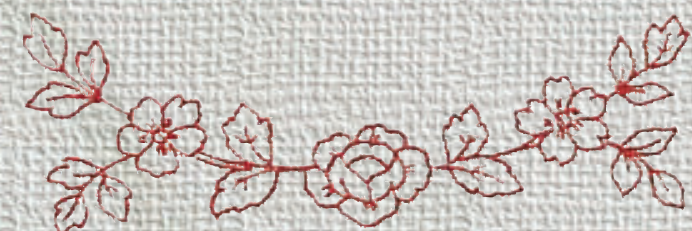

A sötéten jelölt vidéken élnek a palócok. A térkép segítségével állapítsátok meg, mely folyók határolják Palócföldet!

A térképen halvánnyal jelölt terület a nyugati dialektus, mely magába foglalja az északnyugati vagy nyugati palóc vidéket. A nyugati palóc kultúrához szervesen kapcsolódik még a Pest megye területére eső Galga-vidék is.

*„A Vidrócki manga nyája,
Nem sétál már a Mátrába.
Cifra szűrbe, nagy ködmönbe,
Sokat sétál az erdőbe.”*

A népdal részletében említett Vidrócki Marci a Mátra környékén ismert betyár. A mondahagyomány szerint juhász volt, majd elvitték katonának, onnan megszökött és beállt betyárnak. Egy másik változatban Szép Rózsi nevű leányt szeretett, akit gazdag szülei nem adtak hozzá, ezért bánatában betyár lett. A haláláról szóló mondák igen ellentmondásosak. Népszerűségére jellemző, hogy a Mátra vidékén a „betyár természetű” emberre máig azt mondják: – Eredj te Vidrócki!

Palócok és Palócföld. A két kifejezés nagyon hasonló, jelentésük mégis különböző. Nézzük meg, milyen összefüggés van a kettő között!

A **Palócföld** határait a néprajztudomány nem határozta meg pontosan, de lakóinak – a palócoknak – tájszólása és népművészetének sajátosságai alapján körvonalazható a terület. Végző soron a Palócföld kiterjedését a nyelvjárás határozza meg, abban pedig az 'a' hang ejtése.

Mivel a palócok rendkívül nagy területen szóródtak szét, számos alcsoportjukat különböztethetjük meg.

Ismétlésként soroljátok fel tanulmányaitok során milyen kisebb tájegységekkel ismerkedtetek meg!

Lányok pántlikával befont hajjal.
Bag, Pest megye
(Gyűjtötte: Gönyey(Ébner) Sándor
és Tagah Galimodzsa, 1938)

Lányok körtánca
(Gyűjtötte: dr. Ébner Sándor, 1900)

A nyugati palócok karikázója általában lassú és gyors részből áll, tehát **kétrészes**. A lassú részben a kör egy irányba, balra halad, miközben egyszerű nyitó-záró lépéseket járnak. A gyors rész rövidebb az előzőnél, a körben ilyenkor futáshoz hasonló léppel balra haladnak. Ezt a mozzanatot **sergésnek** nevezték az ott élők. Gyakori volt, hogy ebben a részben a friss csárdás mozzanatai is megjelentek. A körtánchoz a virágzó új stílus dallamait énekelték, amelyeket a karikázó lassú és gyors részeihez egyaránt használtak.

A palócok a 13. században, kis csoportokban érkeztek Bélapátfalva környékére. Az első néprajzi leírások a palócokról szóltak, ezért 'igazi', ősi magyar vonásokat őrző népcsoportnak tartják őket. A palóc népnév később gúnyos értelmű lett, mert az Alföldön így nevezték azokat az idénymunkásokat, vásároló parasztokat, akik különös, az alfölditől eltérő nyelvjárásban beszéltek. A palóc névnek ma is van gúnyos íze, ezért az ott élők nem mindig vállalják szívesen 'nevüket'.

Hallottatok már valamit a palócokról? Soroljatok fel néhány irodalmi alkotást, ami ezzel a népcsoporttal foglalkozik!

A nyugati palócok régies tánca a karikázó.

*„A papság ne tűrje, hogy a nép a temető-
kertben, vagy magában a templomban tánc-
ra keredjék, mert szent Ágoston szerint is
inkább kapáljon, vagy szántson valaki ün-
nepeken, mintsem hogy táncoljon.”*

Budai zsinat, 1279

A tavasz kezdetén a **nagyböjtben** az egyház tiltotta a hangos mulatozást, a táncot! Mivel a régi időkben mélyen vallásosak voltak az emberek, betartották az egyház tilalmait.

A templomba sötét gyászruhába jártak, nem mulattak, sőt még lakodalmakat se tartottak ilyenkor. Így készültek fel az emberek a böjtöt követő húsvétra.

Foglaljátok össze néhány kérdés alapján, hogy korábban mit tanultatok a karikázóról!

Kik és mikor táncolják?

Milyen zenei kíséret tartozik hozzá?

Milyen formában, alakzatban járják?

Bár a nyugati palóc vidék karikázóiban az új stílusú dallamok az uralkodóak, néhány, a körtánchoz kapcsolódó szokás annak ősiségét, szertartásosságát mutatja.

„Mikor mán jött az a tavasz, hogy mán nyílik az idő, aj, alig vártuk azt a pillanatot!...”

Ezen időszakban a szórakozás egyetlen lehetőségét az énekes-táncos utcai játékok, karikázók jelentették. Voltak olyanok, amiket a lánybandák csak böjtben játszottak. A fiatal lányok alig várták a tavaszt, hogy hangos visongatással, kurjongatással magukra vonják a falu népének, és nem utolsó sorban a legényeknek a figyelmét. Láncba összekapaszkodva már a játékba is fennhangon hívták utcabeli társaikat.

„Gyertek lányok ligetre, ligetre,
ott a világ közepe, közepe...”

A játékos vonulás után a kör formája a végtelent, a soha el nem múlást, a mindenkor megújulni képes életet jelképezte. Amíg a láncba összekapaszkodott vonulásnál van irányító, addig a zárt körben mindenki egyenlő. A kör egységet, egyenrangúságot is jelent.

Pajtástánc. Galgahévíz, Pest megye
(Gyűjtötte: Manga János, 1947)

A Galga-vidéken megtalálható az ugrós egyszerû felépítésű, érdekes változata, a **pajtástánc** vagy **druzsbatánc**. A druzsba szlovák szó, jelentése kisvőfély. Férfiak ketten vagy csoportosan lakodalmi vonuláskor, indulózenére járták.

Gondoljátok át, hogy a ti életetekben előfordult-e már, hogy fontos események kapcsán kört alkottatok! Jegyezzetek le néhányat!

A természetben fontos-e a kör vagy a körforgás? Írjátok le, hol találkozhatunk ilyenekkel!

A hagyományos paraszti életben az emberek tehát eleget tesznek az egyház elvárásainak, de a természet szavát követve a körtáncok segítségével átélik a tavaszi megújulás örömét is.

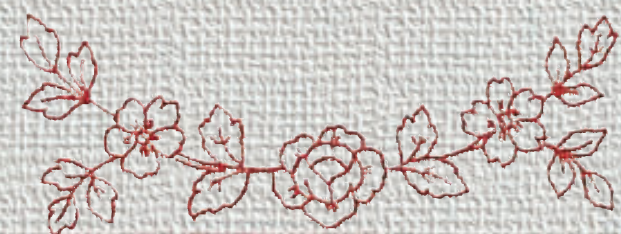

A kör- és láncforma a nyugati palócok lakodalmi szertartásain is megjelenik.

Ilyen a menyasszonytánc folyamatos körforgása, a menyasszonyfektetés, amikor a násznép láncban összefogózva kíséri a menyasszonyt a hálókamrában fekvő vőlegény mellé. A későbbiekben a karikázót multságokban, a táncok szüneteiben vagy vasárnap délutánonként is táncolták. Ilyenkor már legények is bekapcsolódtak a táncba, a körtánc elvesztette ünnepélyességét.

„...A zene eleinte lassú, a párok méltóságteljesen járnak fel és alá, majd egymás közellététől meghatódva gyengéd szerelembe esnek. A zene mind élénkebb lesz és kezdődik a komoly udvarlás. A szerelmes legények merészen közelednek kedveseikhez, akik kényeskedve hajlandóak néhány percig velük együtt forogni, de amikor úgy találják ... visszahúzódnak. Újból közelednek egymáshoz, most azonban hátat fordítva egymásnak ellenkező irányba táncolnak. ... a legény eléri a lányt, derékon ragadja, és örületes forgásba viszi mindaddig, míg a lánynak sikerül kisiklania karjai közül...”

Elizabeth Mazuhelli, 1881

A vidék csárdását kitűnően mutatja be a leírás. Olvassátok figyelmesen!

Mi jellemzi a vidék lassú csárdását?

Milyen mozzanatok jellemzőek a friss csárdásra?

Páros tánc, szüreti bál. Boldog, Pest megye
(Gyűjtötte: Gönyey (Ébner) Sándor, 1931)

Hogyan nevezzük az ugrós menetben, vonuláskor táncolt változatát?

Friss csárdás. Bag, Pest megye
(Gyűjtötte: Tímár Sándor, 1955)

A friss csárdásban megjelenő kifordulást, párelengedős, udvarló jellegű mozdulatokat csalogtásnak nevezzük. Ennek egyik gyönyörű változatát figyelhetitek meg a képen!

Írjátok a képek alá a lenti kifejezések közül, hogy melyik, milyen friss csárdásmozzanatot ábrázol!

Kazár, Nógrád megye
(Gyűjtötte:
Gönyey (Ébner) Sándor, 1937)

Kartal, Pest megye 1948
(Gyűjtötte:
Gönyey (Ébner) Sándor, 1948)

Órhalom, Nógrád megye
(Gyűjtötte:
Gönyey (Ébner) Sándor, 1934)

A régi friss csárdásra jellemzőek a bukós, mártogatós, kukorgós mozdulatok, gyakori a nő ugrató felemelése és kidobása, illetve a férfiak egyszerű figurázása és a gyors páros forgás.

Gyereklagzi. Szada, Pest megye
(Gyűjtötte: Gönyey (Ébner) Sándor, 1938)

A gyermekkori táncos összejövetelek kiváló alkalmat biztosítottak a gyakorlásra.

Néhol azt tartották, hogy a lányok eleve tudnak táncolni. A fiúk főként egyénileg próbálgatták a táncokat. A gyereklagzi a tánc tanuláson kívül felkészítette a fiatalokat a lakodalomban rájuk váró feladatokra is.

Az Ipoly vidékén ismeretes az új stílusú férfítánc, a **verbunk**. Ez rögtönzött, igen egyszerű mozdulatokat tartalmazó szóló férfítánc. A tánc elnevezése személynév emlékét is őrizheti, ilyen például a sallai verbunk.

A régi rendhez hozzátartozott a tánc tudás. A lomha, ügyetlen leányról vagy legényről azt tartották, hogy amilyen a mozgása, olyan a munkája. A táncolni nem tudót lenézték és párt is nehezen talált magának.

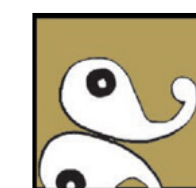
A Nyugati palóc vidék tánczenéjére az új stílus jellemző. A terület az újabb hatások felé nyitott, befogadja, mintegy régiesíti, kidíszíti azokat.

A karikázódalokat nem vagy alig díszítik. Különösen népszerűek a régies dudanóták, amelyek általában díszítetlenek, de a jó énekesek néha megpróbálkoznak a sorvégek 'cifrázásával'.

Ezt a régies típust a friss csárdás kíséredallamaként használták ezen a vidéken.

Lányok karikázója. Tar
(Gyűjtötte: Gönyey (Ébner) Sándor, 1948)

A tánc tanulás régen már kora gyermekkorban elkezdődött. Voltak 'jó táncos családok', ahol a szülő, nagyszülő taníttatta a kisebbeket.

Máshol a gyerekek leselkedni jártak a bálba, majd a kifigyelt mozdulatokat félreeső helyen kipróbálták.

Pál István nógrádi pásztor, dudás,
a Népművészet Mestere
(Gyűjtötte: Kása Béla)

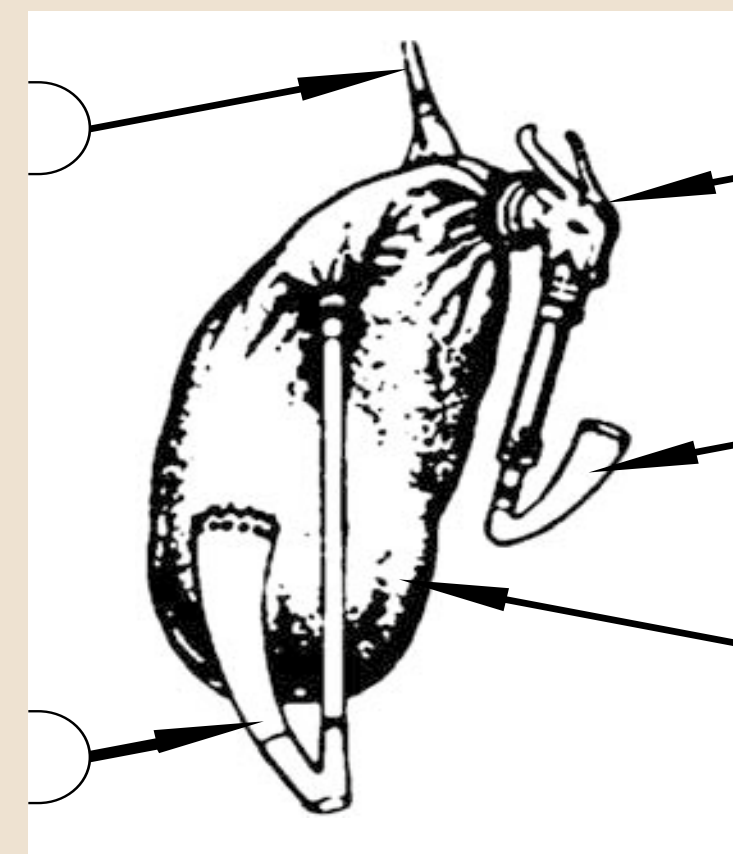
A parasztság 30-as éveiben történő elszegényedése miatt újra visszakérül a duda a mulatságokba, mivel nem tudják megfizetni a nagyobb létszámú zenekarokat.

Ezért lehetséges, hogy ismerünk még olyan dudásokat, akik a hagyományos módon tanultak meg a hangszeren játszani, hangszereiket maguk készítik. Ilyen dudás volt a nemrég elhunyt Pál Pista bácsi, akitől még a közelmúltban is tanulhattak a fiatalok.

Írjátok a duda részeinek megnevezéseit a rajzon a megfelelő helyre!

felfúvó cső, tömlő, kettős síp: prím- és kontrasíp, bordósíp, dudafej

Fogalmazzatok meg néhány mondatban, amit a dudáról tanultatok!

Menyecskék fehér vállkendővel. Bag,
Pest megye
(Gyűjtötte: Gönyey (Ébner) Sándor
és Tagah Galimodzsah, 1938)

A palóc dudások az egyes hangképző nyílásoknak külön nevet adtak. A duda fából készült részeit ezen a vidéken ólombeöntéssel, rézberakással díszítették. A duda nagyon érzékeny a hidegre és a megre, ha behangolás után csak néhány percre leteszik a dudát, a sípok azonnal elhangolódnak.

A nyugati palóc falvak nagyrésztében a 20. század közepéig tanulmányozhatóak voltak a népviseletek. Egyes falvak az 1900-as évek elején meglehetősen színtelenül, jellegtelenül öltözködtek. A ruhadarabok egyszerűségének oka feltehetően a szegénység volt. 30–40 évvel később jelentek csak meg változatos, színes öltözetek.

Néhány jellegzetes palóc ruhadarab nevét írjuk le, amelyeket a fenti képeken is megfigyelhettek: piros szegélyű, hímzett és sűrűn rakott posztószoknya, hímzett fehér vagy színes vállkendő, hímzett pántlika, lagos szárú csizma.

A férfiak csizmába húzható posztónadrágot viseltek, ami elé keskeny, vászon vagy klott anyagból varrt kötényt kötöttek. Ezen a vidéken ismert a legények ezüstpitykével kivert lajbija, azaz mellénye. Az öltözetben a posztószoknya, az ujjas és a kendő színét igazították egymáshoz. A többség az ellentétes színpárokat kedvelte, azt találta szépnek, ha virít a ruha. Ez a felfogás nem a mai ízlésvilágot tükrözi. Kedvelt színeik voltak: piros, sárga, kék, zöld, meggyszín, bordó, fehér. A feketét csak meghatározott alkalmakon viselték.

Két pár ünnepi viseletben. Boldog
(Gyűjtötte: Szöllőssy Kálmán, 1935)

Lassú csárdás dallamok

Elvágтам az ujjam, jaj, de fáj

1. El - vág - tam az uj - jam, jaj, de fáj
Fü - ge - fa le - ve - let tet - tem rá
Fü - ge - fa le - ve - le gyó - gyítsd meg
Gye - re kis - an - gya - lom, csó - kolj meg

2. Erre gyere rózsám, nincsen sár
Nincsen az ajtómon semmi zár
Kinyílik az ajtó magától
A szeretőm gyöngye karjától

3. Nem vagyok én oka semminek
Édesanyám oka mindennek
Mért nem adott engem olyannak
Akit választottam magamnak

Sej, piros Bag faluja eszembe sem jutna

1. Sej, pi - ros Bag fa - lu - ja e - szem - be sem jut - na
Ha a ba - bám la - ko - sa nem vol - na
Ben - ne ra - gyog a ba - bám sze - me fé - nye
Sej, ha csak le - het, ki - csa - lom be - lő - le

2. Sej, erdő, erdő, erdő, de szép kerek erdő
barna legény benne a kerülő
ám becsülték ezt a kerek erdőt
Sej, piros Bag faluba ne tartsak szeretőt

Friss csárdás dallamok

Tudod babám, mit fogadtál csütörtökön este...

1. Tu - dod ba - bám mit fo - gad - tál csü - tör - tö - kön es - te
5
Hogy te en - gem meg nem csalsz a vi - lág - é - le - ted - be
9
Te - kints fel az ég - re, a csil - la - gos ég - re
13
Meg - át - koz - lak, so - se le - szel bol - dog a vi - lág - é - le - ted - be

2. Holdvilág a naptól, messze jár egymástól
Én is olyan messze járok a régi babámtól
(*ezt az első versszak ismétlésére éneklük*)

Mit ér nékem a szombat estét várni...

1. Mit ér né - kem a szom - bat es - tét vár - ni
4
Ha a ba - bám nem jön ví - gasz - tal - ni
7
Ví - gasz - ta - lom ma - gam a - hogy le - het
9
Saj - ná - lom a ré - gi sze - re - tő - met

2. Nézlek, nézlek, de hiába nézlek
Nem való vagy nékem szeretőnek
Gazdagabbra fogok kacsintani
Így hát babám, el kell tőled válni

Nyugati palóc karikázó dallamok

Viszi a víz a piros bagi rétet

1. Vi - szí a víz a pi - ros ba - gi ré - tet
Kö - ze - pé - be a bús ger - li - ce fész - ket
Bús ger - le - ce min - dig csak azt csi - cser - gi
Szép vagy ba - bám, el kel - lett fe - lej - te - ni

2. Viszi a víz a piros bagi rétet
Közepébe a kivarrott kendőmet
Édesanyám, kifogom a kendőmet
Kendőmmel együtt a kedves szeretőmet

Piros bagi nagy határ ...

1. Pi - ros ba - gi nagy ha - tár, nagy ha - tár
Kes - keny gya - log - út ve - zet raj - ta át
Kes - keny gya - log - út ve - zet raj - ta ke - resz - tül
Még - sem vá - lok el a sze - re - tőm - től

2. Piros bagi nagy határ, nagy határ
Benne kaszál a babám, a babám
Alig várom, hogy már a Nap lenyugodjon
Hogy a babám vállamra boruljon

Jeges kútostoron ...

The image shows a musical score for a song. It consists of four staves of music in a single system, all written in treble clef. The first staff starts with a '1.' and has lyrics 'Je - ges kút - os - to - ron nem le - het vi - zet húz - ni'. The second staff starts with a '4' and has lyrics 'Más fa - lu - si le - gényt nem le - het meg - ő - lel - ni'. The third staff starts with a '7' and has lyrics 'Ő - lel - ni a - ka - rom, nem haj - lik o - da a ka - rom'. The fourth staff starts with a '10' and has lyrics 'Csó - kol - ni a - ka - rom, de nem az én ga - lam - bom'. The music is in a simple, folk-like style with a mix of eighth and quarter notes.

1. Je - ges kút - os - to - ron nem le - het vi - zet húz - ni
4 Más fa - lu - si le - gényt nem le - het meg - ő - lel - ni
7 Ő - lel - ni a - ka - rom, nem haj - lik o - da a ka - rom
10 Csó - kol - ni a - ka - rom, de nem az én ga - lam - bom

2. Jól tudod, ki vagyok, a házatok előtt járok
Mégis a nevetem mástól tudakolod
Ne tudakold a nevetem piros bagi legény mástól
Gyere el estére, de váljunk el egymástól